

NOVADI SAPROT

VILTUS ZIŅAS sajauc pasauli

Ieva Vilmane

Viltus ziņu fenomens nesākās Latvijā. Lai izprastu globālu problēmu, jāpaplašina fokuss līdz pasaules malai.

Nevēlas butaforiju

Janvārī Saeimas Analītiskais dienests publicēja ziņojumu par Krievijas ietekmi Latvijas informatīvajā telpā. Pēc tā Saeimā jebūtības formā rosināja, ka mūsu valstī ar likumu palīdzību jāvēršas pret dezinformāciju un ārvalstu propagandu. Ziņojumā norādīja arī uz risku – citām valstīm nav izdevies skaidri formulēt, kas ir dezinformācija, propaganda, meli, baumas, manipulēšana utt. Rezultātā cīņa pret ziņu atdarinājumiem un safabricējumiem mēdz pavērsties pret vārda brīvību.

Marta beigās Saeimas Aizsardzības komisijā vienotās, ka pret viltus ziņām jāvēršas, tomēr konkrētas rīcības plāna nebija. Deputāts Kārlis Seržants (ZZS) iestājās par esošo likumu pilnveidošanu: "Lai mums tas ierocis patiešām būtu ass, nevis tāds butaforisks." Deputāts Ringolds Balodis ("No sirds Latvijai") ieteica Grieķijas piemēru: "Grieķiem ir diezgan radikāls tas pants. Trīs gadus par baumām – bāc, un miers, un viss kārtībā." Aizsardzības komisijas vadītājs Ainars Latkovskis ("Vienotība") bija apdomīgs: "Šeit jā-sabalansē ar vārda brīvību. Mēs jau varam mierīgi norakstīt visu regulējumu no Ķīnas vai no Krievijas, bet tad mums šeit būs mazā Krievija vai Ķīna. Mēs to negribam panākt. Eiropa arī meklē dažādus veidus, kā demokrātiski cīnīties pret viltus ziņām. Sarežģīti."

Oktobrī sazinājās ar Saeimas Preses dienestu, lai noskaidrotu, vai septiņos mēnešos likumdevējs jautājumu pavirzījis uz priekšu. Uzzināju, ka šobrīd nav atvērts neviens likumprojekts par dezinformāciju. Man sacīja, ka grūtais darbs atstāts mantojumā 13. Saeimai.

Preses dienestā skaidroja, ka par netiešu cīņu pret viltus ziņām jāuzskata 20. jūnijā pieņemtie grozījumi "Elektronisko plašsaziņas līdzekļu likumā". Izmaiņām būtu "jāstiprina Latvijas informatīvā telpa, vērstoties pret valstij kaitīga satura izplatīšanu plašsaziņas līdzekļos". Saeimas Preses dienestā piebilda, ka var interesēties Valsts kancelejā, jo tā šajā jautājumā ļoti iedziļinājusies, 10. oktobrī atklājusi kampaņu "Medijs=komēdijis".

Latvijas pašreizējie likumi vēršas pret nepatiesas informācijas sniegšanu, taču neļauj rīkoties momentāni. Tas nozīmē, ka melus un maldus no interneta var izņemt tikai ar tiesas lēmumu. Ko mums mācīties no citām valstīm?

Floridā bāzēta žurnālistikas bezpeļņas organizācija "The Poynter Institute" izveidoja karti, kurā kodolīgi izklāstīta visu valstu pie-

Malaizijas valdības kampaņa atzīta par bīstamu preses un vārda brīvībai. Tās pamatā bija jauns un skarbs likums pret viltus ziņu izplatīšanu. Likuma pieņēmēji varu zaudēja, un jaunā valdība cenšas likumu atcelt.

Foto no "Telecom Malaysia"

UZZIŅAI

– 2017. gadā respektablas angļu valodas vārdnīcas "Collins English Dictionary" redakcija nominēja "viltus ziņas" par gada vārdkopu. Tā izcēlās 2016. gadā, un 12 mēnešos lietošanas biežums palielinājās par 365%.

– 2017. gadā arestēja vismaz 21 profesionālu žurnālistu, apsūdzot viltus ziņu sniegšanā, informē Amerikā bāzēta bezpeļņas nevalstiskā organizācija "Committee to Protect Journalists". Pa vienam žurnālistam arestēts Marokā, Ķīnā, Somālijā, Irānā, savukārt Ēģiptē – 7, Turcijā – 10.

Imunitātes līmenis izmērīts

Pavasārī Atvērtas sabiedrības institūts Sofijā publicēja 35 Eiropas valstu spēju pretoties dezinformācijai. Imunitāti ietekmē sabiedrības izglītība, prasme lietot medijus, kā arī mediju neatkarība. Valstis vērtētas 100 punktu skalā un sagrupētas pa līmeņiem: ar augstu noturību pret viltus ziņām, vidēju (šajā grupā ir arī Latvija), zemu un kritiski zemu (šeit iekļuvušas tādas valstis kā Itālija, Slovākija, Malta, Horvātija, Kipra, Ungārija, Grieķija, Rumānija, Serbija, Bulgārija, Melnkalne, Albānija, Bosnija un Hercegovina, Turcija un Maķedonija).

VALSTS, VIETA, PUNKTI

Somija	1.	76
Dānija	2.	71
Nīderlande	3.	70
Zviedrija	4.	69
Igaunija	5.	69
Irja	6.	68
Beļģija	7.	64
Vācija	8.	62
Islande	9.	62
Apvienotā Karaliste	10.	60
Slovēnija	11.	60
Austrija	12.	60
Spānija	13.	60
Luksemburga	14.	59
Portugāle	15.	59
Francija	16.	56
Latvija	17.	56
Polija	18.	55
Čehija	19.	55
Lietuva	20.	55

Avots: "The Open Society Institute – Sofija"

redze. Turpat arī argumentēta un analītiska kritika. Šīs organizācijas ekspertiem var uzticēties, jo viņos ieklausās arī Eiropas Komisija, – tās galīgais ziņojums par visaptverošu

un koordinētu rīcību cīņā pret pseidoziņām tapa sadarbībā arī ar šī institūta pārstāvjiem.

29 valstīs pieņemti jauni likumi vai izdarīti grozījumi virknē citu likumu. Visos gadījumos sods paredzēts informācijas izplatītājiem, kā arī sociāliem un tradicionāliem medijiem, kuros viltojums pamanīts. Vēl sankcijas vērstas pret melu sacerētājiem, taču ir šaubas, vai katreiz pierādīs likuma pārkāpumu – tad jau izdomājumiem būtu jā-soda arī daiļliteratūras autori...

Malaizija ir viena no pirmajām valstīm, kura pieņēma skarbu likumu pret viltus ziņu izplatīšanu – par "pilnībā vai daļēji nepatiesas informācijas, datu un ziņojumu radīšanu un izplatīšanu" piespriežami seši gadi cietumā un aptuveni 100 000 eiro liels naudas sods.

Asi kritizēts ne tikai Malaizijas likums. Trauksmi par vārda un preses brīvību ierobežojošiem regulējumiem ceļ arī Kenijā, Katarā, Ēģiptē, Baltkrievijā. Gludi neklājas arī Rietumos, jo tur tāpat nav objektīvas formulas, kā atšķirt patiesību no safabricējumiem.

Somijā vadošie mediji vienojušies par sīku iekšējo filtru, lai nepieļautu viltus ziņu iespraukšanos informatīvajā telpā. Beļģijā Digitālo lietu ministrija kopā ar žurnālistiem un pētniekiem izstrādāja divas izglītojošas programmas un atvēra skaidrojošu mājaslapu. Horvātija pieņēma likumu, vērstu pret naida kurināšanu un dezinformāciju sociālajos medijos, tomēr uzsvāru lika uz pilsoņu izglītošanu, nevis sodīšanu. Dānijā septembrī izveidoja darba grupu, kurai "jāreaģē uz pla-

Melu novērotāji

NATO Stratēģiskās komunikācijas izcilības centra "StratCom" un Eiroatlantiskās domnīcas "Atlantic Council" iniciētās Digitālās izpētes laboratorijas "DFRLab" vadošā pētniece NIKA ALEKSEJEVA ir arī Datu skolas Latvijā vadītāja, tāpēc ziņu plūsmas kropļojumi ir viņas profesionālās intereses epicentrā. "DFRLab" ir mazs un ģeogrāfiski izkaisīts kolektīvs. Rīgā strādājam trīs pētnieki, viens kolēģis ir Lielbritānijā, divi – Brazīlijā un ASV. Vēl trīs cilvēki ir administrācijā Amerikā. Ir tēmas, kurām piesaistām ārštata pētniekus," skaidro N. Aleksejeva. Viņasprāt, tieši komanda palīdz saglabāt objektivitāti, jo jebkura autora darba melnrakstu izlasa vēl vismaz divi kolēģi, kuriem nav saistības ne ar pētījuma tēmu, ne valsti.

Darbs pret dezinformāciju sākās 2014. gadā. "Mūsu pētnieki strādā globāli. Eksperti novēroja vēlēšanas Brazīlijā, cits kolēģis pievērsās Tuva-jiem Austrumiem, esam novērojuši Ķīnas un Krievijas militārās mācības. Mūsu pētnieki un sadarbības partneri daudz uzmanības pievērs gadījumiem, kas saistās ar lidmašīnas MH17 notriekšanu, aģenta Sergeja Skripaļa un viņa meitas Jūlijas saindēšanu. 2017. gadā pārliecinājamies par Krievijas ietekmi Katalonijas referendumā Spānijā un Francijas prezidenta vēlēšanās. Atvērtajā mediju telpā redzam, kuri ir Kremli atbalstoši mediji, taču nevaram pierādīt, kas kam un par ko maksā," turpina N. Aleksejeva. Piemēram, Maskavas propagandas ruporu "Russia Today" un "Sputnik" bijušie žurnālisti atklāja, ka Kremļa norādes redakcija saņem ļoti neformālā veidā. Faktiski – redakcija pati kļūst politiska informācijas atlasē un pasniegšanas veidā.

Digitālās izpētes laboratorija "DFRLab" interesi sašaurinājusi līdz prokremliskai ietekmei un radikāli labējiem spēkiem ASV. "Aktivitāšu daudz, tāpēc pietiek, ko vērot," pasmaida speciāliste. Viņas un kolēģu uzdevums – informatīvajā telpā pamanīt viltus ziņas. N. Aleksejevas novērotajā informācijas nišā meli visbiežāk rodas tāpēc, ka kaut kur pasaulē notikusi katastrofa, militārs konflikts vai mācības, sākušies plaši protesti, strīdi par seksualitāti, migrantiem, reliģiju. "Daudzreiz saskaramies ar melīgu viedokli, taču par uzskatiem nevienu nesoda. Problēma nav melotājā, bet gan cilvēkā, kurš meliem notic, tāpēc lemj vai rīkojas tā, ka pasliktina dzīves apstākļus," skaidro N. Aleksejeva.

Šu dezinformācijas kampaņu un no ārvalstīm ienākušām viltus ziņām". Grupa kļūs starptautiski vērtīga, ja tai izdosies atrast aizvien jaunus dezinformācijas veidus.

Vācijas, Francijas, Krievijas, Brazīlijas, Dienvidkorejas likumi vai to projekti vēršas pret sociālajiem tīkliem, nevis to lietotājiem. Globālām kompānijām "Youtube", "Twitter", "Facebook", tam piederošam "Instagram" un citiem gigantiem jā-spēj izravēt nezāles savā dārziņā. Brazīlija un Vācija no "Facebook" un "Google" panākusi solījumu cīnīties pret dezinformāciju. "Facebook" vārdu tur, taču pēc savas izpratnes – safabricējumus neizdzēš, bet gan īpaši atzīmē, un lietotāju ziņā, vai ar šādu saturu dalīties.

Francija un Amerikas Savienotās Valstis sociālajiem tīkliem pieprasa atklāt, kas iegādājies sponsorētu saturu un par kādu cenu.

Atzinīgi jāvērtē Lielbritānijas lēmums atteikties no vārdu salikuma "viltus ziņas", tā vietā izmantojot – "dezinformācija". Pirmkārt, tāpēc, ka tas norāda uz iedziļināšanos abu terminu nozīmē, tāpat britiem, iespējams, ir lielāka skaidrība par definīcijām nekā citu valstu iedzi-votājiem (bieži likumos jēdzieni "baumas", "meli", "nepatiesība", "safabricējums" u.c. uzskatīti par sinonīmiem). Otrkārt, tāpēc, ka briti sargā jēdziena "ziņas" sākot-nējo nozīmi – mediju profesionāļu objektīvi atlasīta, strukturēta un tīrā informācija.